

Прикази

A. Mayer, Catarensia, *Зборник Хисторијског института Југославенске академије, вол. I, Загреб 1954, 95—109.*

Под горњим насловом А. Мајер написао је три чланка из историје Котора у Старом и Средњем веку. У првом чланку поново расправља о положају римског *Acruvium*-а, о чему је већ говорио у *Indogermanische Forschungen* (44, 1926, 193—201, *Wo lag das alte Acruvium?*) и у Вјеснику за археологију и историју далматинску (L, Сплит 1932, Студије из топономастике римске провинције Далмације: 1. Гдје се налазио стари *Acruvium?*, 85—93, превод горе наведеног чланка на немачком). М. је писао о Котору и у својим Староилирским студијама (Наставни вјесник 41, 1932—33). У другом чланку аналише М. исправу из 1166 о посвети цркве св. Трипуна у Котору; у трећем чланку то исто ради са повељом из 1200 у којој се говори о каматама. Већином су ово лингвистичка истраживања, у чију се оцену не могу упуштати, јер нисам стручњак за лингвистичка питања. И да М. у својим *Catarensia* не полемише са мном, ја не бих имао разлога да о томе пишем. Али пре него подвргнем критици резултате Мајерових истраживања, треба скренути пажњу на неувобичајен начин полемике, који примењује М. у овим чланцима. М. наиме, нигде не спомиње моје име, нити моје радове, на које се односе прва два чланка. Мислим да није потребно потсећати на сасвим природну чињеницу, да свака полемика, а поготову научна, захтева, да се зна ко пише, где је то штампано и да се при том опширно изнесе противно мишљење, како би објективни читалац могао ући у суштину ствари. Ништа од свега овога нема код Мајера; из мојих радова износи само онолико, колико мисли да може критиковати и доказати своје мишљење. Да је — најблаже речено — ненаучно у једној научној полемици онога који заступа противно мишљење не спомињати него само то мишљење окарактерисати са „нагађање (нечије)“, „нетко је устврдио“ итд. (Курзив мој), не треба доказивати.

Да би читалац дознао о чему се ради, наводим своје радове, који су у питању: 1) Где се налазио *Acruvium*? (Гласник Географског друштва, XXVII, Београд 1947, 117—121), 2) Комунално

уређење Котора од друге половине XII до почетка XV ст. (Посебна издања Срп. акад. наука, књ. CLXV, Београд 1950, 1-175).

М. у ранијим својим радовима и у овом првом хоће да докаже, да су у Старом веку постојала два градска насеља: *Catarum* на месту данашњег Котора и *Acruvium* негде у Грбальском Пољу или негде око залива Траште. У илирској Дараданији дао је цар Јустинијан — према Прокопију — саградити или поправити за одбрану од туђих народа неколико каштела, који су били на брдима. Међу тим каштелима била су два или три која су се звала Котор. М. је „зато (Наст. вјесник 41, 1933, стр. 118; *Catarensia*, 97) име *Catarum* с обзиром на то, да је Котор у Боки, особито врх брда над самим градом, св. Иван, у старим временима био наравна утврда, упоредио са староирском ријечи *cathir* „град“ и кимријским *cade* „кула“ од индоевропског коријена *kat* — „плести“, „плетер“ (Walde-Pokorny, *Vergl. Wörterbuch das ind. Sprachen I* 138) јер су примитивни народи утврде правили од плетера. Према овоме Котор-*Catarum* значи кулу, утврду на брду. Котор, дакле, по Мајеру, није могао бити подигнут на рушевинама Акрувијума; то су два сасвим различита насеља. Али с обзиром на чврст положај, Котор-*Catarum* је могао сезати у Стари век, иако се први пут спомиње у VII стол. Ово су Мајерови докази о постојању *Catarum*-а.

Име *Acruvium* сачувало се — по Мајеру — у данашњем називу Грбаль. М. име Грбаль изводи из *Acruvium* овако: *Acruvium*, по Мајеру боље *Agruvium*, према Ливијеву *Agravonitae* и даље од тога *Agrubio*, *Grubio*, *Grubjo*, *Grbalj*. Према овоме *Agruvium* се налазио на територији Грбља. М. не одређује тачно где се у Грбљу налазио *Agruvium*, „али је вјеројатно мишљење Кипертово (*Formae urbis antiqui tab. XVII*) да се налазио негде око Трашта (залив на јужној обали полуострва Луштице). Ово је мишљење Мајерово о *Acruvium*-у. Претпостављам да су лингвистичка истраживања тачна, иако има приговора са лингвистичке стране (П. Скок, *Zeitschrift f. rom. Phil.*, 54, 1936, 202).

Ја напротив у свом поменутом чланку „Где се налазио *Acruvium*?“ заступам мишљење да се *Acruvium* налазио на месту данашњег Котора, односно да нису постојала два насеља, него је на брду постојала тврђава *Catarum-Decadaron*-Котор, чије је име пресловенског порекла (Скок, Студије из илирске топономастике, Гласник Зем. музеја, Сарајево 1930, 32), а на подножју брда постојао је град *Acruvium*. Ово доказујем на основу географског и топографског положаја *Acruvium*-Котора, археолошких налаза и историских прилика пре досељења Словена. Пошто су Словени порушили Акрувијум, преживели становници, који су се за бурних времена били повукли у тврђаву, сишли су у порушени Акрувијум, поново га саградиле и дали му име тврђаве *Catarum-Decatera*-Котор. Оиграо се идентичан процес као на

целој далматинској обали. Ја ћу у току даљих излагања имати прилике да читаоца упознам изближе са својим доказима.

М. се у првом чланку својих *Catarensia* осврће на мој рад „Где се налазио *Ascrvium*?“ и покушава на првом месту да оповргне моју тврдњу да су Илири континенталан народ. Тврдећи то, ја сам поставио питање „да ли је вероватније да је један континенталан народ основао градско насеље на неком месту у унутрашњости Боке Которске, где је више био заштићен од нападача с мора и копна, или се може претпоставити да се град развијао на отвореном мору око Трашта, где је био изложен нападајима и с мора и с копна“ (Гласник, 119). На ово М. примећује: „Приговор, да би Илири као тобожњи континентални народ основали градове само на заштићеним мјестима, не стоји, јер Илири нису били континентални народ, тако да се у повијести говори о њиховој таласократији“. Даље М. наводи познате чињенице о Илирима као поморском народу и њиховом гусарењу по Јадранском Мору (*Catarensia*, 98). Да М. није никада ништа написао о Илирима, могло би се помислити да није упознат са историјом Илира и њиховим географским распрострањавањем. Међутим, после његових лингвистичких истраживања, нарочито после његових Староилирских студија, не може ни говора бити о томе да М. није сасвим добро упознат са Историјом Илира, њиховим географским распрострањавањем, као и с мишљењем о њиховој домовини пре досељења на Балканско Полуострво. М. врло добро зна да поморство и гусарство нису код Илира првобитно него секундарна занимања и да су поморство и гусарство била занимања само неких илирских племена, јер су сви Илири првобитно били континенталци, а само су нека племена касније сишла на обале Јадранског Мора и тек ту постала поморци и гусари. Најинтересантније је у овом питању да је М. ово исто што ја тврдим за *Ascrvium*, рекао пре мене за Сплит и Трогир. Говорећи о постанку и положају ових градова он каже: „Ако су пак положаји Сплита и Трогира имали већ илирска имена, онда су се она при досељењу Грка била изгубила, али је вјероватније, да се Илири ту нису били населили, јер су се они релативно касно спустили до мора, а и тада су вољели заклоњена мјеста, као што је Бока, него лако приступачна при самој обали“ (Староилирске студије, Наставни вјесник, XLI, 1932—33, стр. 140). Дакле, Илири из околине Сплита и Трогира сашли су на море, тј., били су првобитно континенталци, а зашто то нису могли бити и они бокелски Илири, на то ће одговорити А. М. Треба да напоменем, ако ће ми то М. веровати, да сам његове Староилирске студије прочитао тек пре пар дана, кад сам спремао овај одговор, па ми је стога њихов садржај био непознат 1947, кад сам писао свој чланак „Где се налазио *Ascrvium*?“ Из овога произлази, да су Мајерови и моји закључци о Илирима идентични, само мој закључак Мајеру није конвенирао, јер му је требало да по

сваку цену докаже да се Акрувијум налазио негде у Грбальском Пољу или око Трашта. Изгледа да је М. 1954 заборавио оно што је написао 1933. Контрадикција је свакако очита.

Друга примедба, која се такође односи на мој рад, стоји у вези са именом *Acruvium*. Поред извођења имена Грбаль од *Agruvium*, М. каже да *Agruvium* значи „град у пољу“. Нисам стручњак да оценим тачност те етимологије, а и споредно је у овој полемици. Јер ако је тачно да *Agruvium* значи „град у пољу“, односно у равници у којој се налазио *Acruvium*, онда то место може бити и градска територија данашњег Котора. Та равница наимае, иако је „њено тло алувијалне природе, па је стога била некада мања, и градски простор премален за једно поље“ (*Catarensia*, 99), увек је била толико велика да се на њој могло развити насеље. Позната је чињеница да код античких и средњовековних насеља пространство насељене територије није од првенственог значаја, чак је била боља што је била мања, јер ју је лакше било утврдити. За опстанак насеља одлучујућу улогу је играо положај од природе заштићен, а то је код Акрувијума био случај, јер се онда, као и данас, налази на подножју једног са свих страна стрмог и стога неприступачног брежуљка, на чијем је врху стајала и данас стоји тврђава. Са свих осталих страна градска територија окружена је водама, са севера и југа живим а са запада морем. Није потребно да наводим друге доказе, које сам споменуо у чланку. Једино ћу скренути пажњу на познату чињеницу, преко које М. ћутке прелази, наимае, да није ништа необично да се име првобитног насеља замени новим, а старо се прошири на непосредну околину (*Sirmium* — Срем). А како су Котор и Грбаль, односно једно поље у близини једног градског насеља увек морали стајати у међусобним привредним односима, као што то и данас стоје Котор и Грбаль, то је сасвим могуће да је име *Acruvium* пренето на Грбаль. Не сме се такође изгубити из вида, да се насеља са повољним условима за опстанак не напуштају. Да су Траште или Грбальско Поље имали такве услове, сигурно би се у току историје у њима развило веће насеље. Али о свему овоме М. не води рачуна, јер у том случају не би могао гражити *Acruvium* ни у Грбальском Пољу ни око Трашта. Ово Мајерово теоретисање, поред свега научног апарата, остаје само хипотеза, или боље лингвистичка конструкција која би се могла обистинити на основу археолошких остатака. Нажалост, према данашњем стању археолошких истраживања, нема трага неком пресловенском насељу ни у Грбљу ни око Трашта, сем неколико гомила, које археолошки нису још истражене. Поготову нема места оном фантастичном старом *Agruvium*-у, за који М. каже да је „лако могуће да је имао двије луке, једну на отвореном мору код Трашта, а другу на ризонском заливу а биле су одијелене горском косом (између Горњег и Доњег Грбља), на којој се могао налазити град“ (Мајер, Гдје се налазио стари *Acruvium*?, Вјесник за

арх. и хист. далм. L, стр. 92). Колика контрадикција у овој претпоставци? Најпре дозвољава се могућност да град није више у пољу или равници, него може бити и на горској коси. Како ли је тај град на брду са две луке одржавао везе са заливом Траште и са Тиватским Заливом? Колико је положај тога града на горској коси, чија је једна лука на отвореном мору, био сигурнији од положаја Сплита или Трогира? До оваквих се невероватних закључака долази кад се положај неког насеља одређује једино на основу лингвистичких истраживања, а не познају се теренске прилике, односно кад се игноришу историске прилике онога времена и крута географска логика, па се насеља граде, руше и премештају као фигуре на шаховској табли. Ово је и поред оштроумности Кипертове и убеђења Мајерова у тачност његових резултата обична фантазија. Дешава се у научним истраживањима да се лингвистичко-топономастички резултати не слажу са историским или географским фактима. Али у том случају лингвистичко-топономастичар, ако му је на првом месту до научне истине, а тек онда до његова научног ауторитета, не инсистира да се његови резултати безусловно приме, као једино могући, него сасвим исправно упозорава да су ти резултати „само лингвистичка конструкција, у коју се може вјеровати, али никаква чињеница која се мора као истина примити“ (П. Скок, Славенство и романство I, Загреб, 1950, 251).

Што се традиције тиче, М. на основу Боличина описа Котора, састављеног између 1538 и 1551, у коме се спомиње *Ascrvium* место *Ascrvium*, као и на основу неких локалитета у непосредној близини Котора, закључује да је у Котору у XVI ст. романска традиција о *Ascrvium*-у литерарна творевина једног хуманисте (*Catarensia*, 100), а да стварно традиције уопште није ни било. И заиста подаци о традицији у XVI стол. су недовољни. Међутим, ни Мајерово мишљење ништа не доказује. Нема сумње да је назив *Ascrvium* место *Ascrvium* узет из ондашње литературе, нарочито географске, у којој је Птоlemeј стајао на првом месту. При томе треба имати у виду, да је ауторитет Птоlemeјеј био врло велики и није чудновато да се један властелин которки, хуманистички образован, повео за Птоlemeјејом, јер му је Птоlemeјејев назив *Ascrvium* био класичнији од *Ascrvium*. Али само по овом тумачењу ништа не знамо о стварној традицији у Котору у XVI ст. у погледу *Ascrvium*-а

У другом чланку М. врши анализу исправе из 1166 о посвети цркве св. Трипуна у Котору. Том приликом М. примећује да је „*нетко устврдио*, да је ријеч *abbate* прецртана а да би била надомјештена ријечју „*archimandrita*“. О томе не може бити говора, јер ријеч *abbate* није прецртана“ — и даље М. објашњава шта у палеографији значи цртица изнад *abbate*. Ово се односи на мој рад Комунално уређење Котора (стр. 85, нап. 39). Као што се из фотографије види, реч *abbate* заиста није прецртана, него

је само на два места повише те речи написано *archimandrita*. Овдје сам ја криво разумео Кукуљевића, који за ово место каже: „Матица на малој пергамени, на неких мјестих исправљена“ (*Cod. dipl. II, 73*). Ни Смичиклас није сасвим јасан; он је написао у напомени за ово место: изнад линије истом руком (*Cod. dipl. II, стр. 102*). Кад сам писао свој рад, није ми био познат оригинал. Према овоме, М. је овде у праву, али само делимично; суштина се питања, наиме, не мења и споредно је за садржај исправе да ли је *abbate* прецртано или није, а повише написано *archimandrita*. Главно је питање зашто је баш повише имена тих двају манастира написано *archimandrita*. Мајеровим мишљењем, да је назив *archimandrita* „уметнут из обзира према византском намјеснику господину Изанацију“, питање није решено, јер је врло мало вероватно, да је писар без нарочитог разлога написао назив *archimandrita* повише тих двају манастира.

У анализи ове исте повеље М. се осврће и на моју тврдњу, да которском становништву грчки језик није био стран, јер је Лазар, бискуп албански, вероватно, служио на грчком обреду и на грчком језику. О томе М. каже дословно ово: „Нагађање (*нечије*) да је бискуп албански, који је наводно прешао с грчког на римски обред, при посвети служио грчким језиком, из чега би слиједило да су онда у Котору разумијевали грчки, има у свом закључку исту доказну снагу, као да би тко тврдио, да они који слушају латински мису, разумију латински“. (*Catarensia 102*). Ово је стилски лепо речено, али ни најмање убедљиво. Моја реченица: „То доказује да ондашњем которском становништву грчки језик није био стран“, никако не може значити да су сви Которани разумевали грчки, него само да их је могло бити и таквих који су разумевали грчки, исто као што и данас међу онима који слушају мису на латинском може бити и таквих који знају латински.

Овде су у питању две ствари: 1) личност бискупа Лазара, који је — како М. каже — „наводно“ прешао са грчког на латински обред. Лазар бискуп албански (*episcopus arbanensis*) спомиње се у овој которској исправи 19 јуна 1166. Други пут наводи се његово име у једној другој исправи 29 децембра 1167, дакле после 18 месеца и 10 дана и то као *L. episcopus de Arbania*. Скраћеницу *L.* сви су наши издавачи исправа разрешили као *Lazarus* (Кукуљевић, *Cod. dipl. II, 78*, Смичиклас, *Cod. dipl. II, 100*, Талочи, *Жиречек, Шуфлај, АА i, 32*). Могло се десити да је за време 18 м. и 10 д. умро или отишао у неко друго место бискуп Лазар, који је учествовао у посвети цркве св. Трипуна и да га је наследио други бискуп истог имена. Међутим, врло је мало вероватно, да је први Лазар припадао римском обреду и служио се латинским језиком, а да је други Лазар на истој бискупској столици припадао грчком обреду и служио се грчким језиком, па да је затим изразио жељу да пређе на латински обред. Ја нисам пот-

пуно искључио могућност да се ради о двома личностима, стога сам и казао: „ако је личност овог бискупа заиста идентична, што изгледа врло вероватно“. — Али се из стилизације јасно види да сам склон мишљењу да се ради о једној личности.

2) Много је интересантније друго питање, тј., да ли је 1166 год. био грчки језик стран которском становништву. О овоме се може дискутовати без обзира на личност бискупа Лазара. М. ни овде, као ни обично, не наводи ништа зашто сам казао да грчки језик није био стран у Котору. Преко свих тих доказа М. прелази, јер би то код објективног читаоца изазвало сумњу, да ли је саркастичан Мајеров тон оправдан. Ја сам наиме, у свом раду на истом месту, где говорим о познавању грчког језика у Котору навео неколико познатих чињеница које мојој тези иду у прилог: правни елементи византиског порекла, потчињеност Византији за више од шест столећа, византиски стил у архитектури и сликарству, исправе са византиским обележјем, речи из обичног живота. Поред грчких имена међу грађанима у једној исправи которској из 1124, дакле само 42 године пре ове из 1166, спомиње се на првом месту *Buzinas Catapanus* као грађанин Котора. Очито име и титула или презиме грчки. На разним местима у моме раду истакнуте су трговачке, црквене, а можда и родбинске везе Которана са Јужном Италијом, где је у XII ст. грчки језик био добро познат и у јавној употреби. Стога се појава которских трговаца на тржиштима Јужне Италије не може ни замислити без познавања грчког језика. Можда је и властeosка породица Бућа (*Buchia*) грчког порекла из Јужне Италије. Јиречек наводи из јужноиталских исправа имена: *Βυκία*, *Βουκία* (*Die Romanen*, III, 11). Према једном мишљењу Котор је био седиште дуката, који је постојао кратко време, али управо у ово доба (М. Šufflay, *Politische Schicksale des Themas Dyrrhachion*, Вјесник земаљског архива, XVII, Загреб 1915, 285). У сваком случају Котор није био неко незнатно местанце. М. преко свега овога прелази, вероватно, опет да истакне своје мишљење, иако све наведено очито говори за моје тврђење, да у Котору у XII ст. грчки језик није био стран и да се не може тадашње његово становништво упоређивати са местима чије становништво не познаје него један језик.

У трећем чланку М. расправља о питању камата у Котору на основу исправе из 1200 год., која није сачувана у оригиналу, него у препису, који се чува у Архиву Југославенске академије (*Miscellanea Catarensis*), а публиковао је Смичиклас (*Cod. dipl.* II, 341). М. је овде доказао да термин „labor“ значи „камата“, који је црква заменила изразом „pena“, да би избегла израз „камата“. Због ове замене израз за каматну стопу гласио је „pena de quinque in sex“. Како су Котор и Дубровник имали доста аналогних правних одредаба, био је у оба града у употреби исти израз и за каматну стопу (*usura vel pena de quinque in sex*, Bogišić — Jireček, *Statuta Ragusii*, III cap. 23—25). Јиречек је у

Историји Срба III (Београд, 1923, 244), погрешно схватио овај израз и мислио да он значи камата од 5—6%. Колико ми је познато, ову грешку је први исправио Г. Чермошник у издању Списа дубровачке канцеларије (Загреб 1951), где је у регистру под „pena“ објаснио да „pena de quinque in sex per annum“ значи 20% годишње камате, тј., за пет позајмљених треба вратити шест. Он је на овом месту упозорио на грешку код Јиречека, као и код Мажуранића (у Приносима). За Котор М. овде објашњава тај израз у истом смислу као и Чермошник, на основу поменутих повеље из 1200 г. Изгледа да је ово најстарији помен овог израза у нашим изворима.

И овом приликом М., тумачећи значење термина „labor“ употребљава увредљиви израз „како се негде чита“. Ово се односи на Т. Смичикласа. Не треба доказивати да је Таде Смичиклас заузео високо место у југословенској историографији. Нажалост у овом конкретном случају, треба потсетити да се у културном свету ауторитети нигде не потцењују. Грешка у њиховим радовима ни најмање не умањује њихов значај.

Исправка коју М. предлаже за породично име Grabanus није потребна. Породица се увек звала Grabanus, доцније Grabanto, а не Grubanus. Она се, вероватно, женидбеним везама, спојила са породицом Болица, и зато се ова звала Болица—Грабанто. (П. Колендић, Боличин живот блажене Озане, Гласник Скопског научног друштва, V, Скопље, 1926, 345). Да име не потиче од Грубе, Грубан потврђује назив локалитета у Тивту „Грабантово“ тј., земљишни посед породице Грабанто.

И. Синдик

Д-р Глигор Станојевић, Црна Гора у доба владике Данила (Цетиње 1955, стр. 216, цијена 382 динара)

Историски институт на Цетињу издао је наведено дјело Глигора Станојевића, асистента Историског института Српске академије наука у Београду. То је докторска дисертација, брањена на Филозофском факултету у Београду. Иако дјело има много недостатака и грешака, ипак је Историски институт учинио корист нашој науци његовим издавањем, јер и ова дисертација јасно доказује да нијесу сувишни постојећи законски прописи о стицању научног степена доктора наука. У тим прописима је изрично одређено, да се за полагање доктората може пријавити лице „које има извјесну научну праксу и научне радове“ или оно лице које се већ за вријеме студија истакло и на универзитету и ван њега „својим научним способностима и радовима“. Поред тога се у дисертацији „мора исцрпно разрадити проблем